

getirildi. 1760'ta Mehmed Şemseddin Dede'nin vefatı üzerine adı geçen mevlevîhanenin şeyhliğine tayin edildi. Bu vazifede iken vefat etti ve aynı mevlevîhanenin hazîresine defnedildi.

Kuvvetli bir mûsiki bilgisine sahip olduğu anlaşılan Ali Dede, bilhassa bestelediği saz eserleri ile şöhrete ulaşmıştır. Ancak eserleri, çok defa, Osmanlı ilim tarihinin tanınmış simalarından bestekâr ve şair Arapzâde Abdurrahman Bâhir Efendi'nin (ö. 1746) besteleri ile karıştırıldığından, zamanımıza ulaşan peşrev ve saz semâilerinin sayısı hakkında kesin bir rakam vermek mümkün değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kıp, *TSM Saz Eserleri*, s. 1, 9, 12, 18, 19, 20, 21, 34, 64, 66, 69; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Akbatu), IV/3, s. 95; "Arapzade, Ali Dede", 7A, III, 261; R. Ekrem Koçu, "Ali Dede Efendi (Arapzâde, Serneyzen)", *İstA*, II, 644.

NURİ ÖZCAN

ALİ DEDE, Bosnevî

(ö. 1007/1598)

Halvetiyye tarikatı şeyhlerinden,
âlim ve mutasavvîf.

Bosna'nın Mostar kasabasında doğdu. Dinî ilim tahsilinden sonra tasavvufa ilgi duyarak Halvetî şeyhlerinden Bosnalı Bâlî Efendi'nin halifesi Nüreddinzâde'ye intisap etti. *Muḥâdarât* adlı eserinde, Macaristan'da Sigetvar Kalesi civarında Kanûnî için inşa edilen türbede bir süre türbedarlık yaptığını söyleyen Ali Dede, türbenin yanındaki Halvetî Tekkesi'nin şeyhliğinde bulundu ve "türbe şeyhi" unvanıyla tanındı. 1593 yılında III. Murad tarafından makâm-ı İbrâhîm'i yenilemek göreviyle gönderildiği Mekke'de *Temkînü'l-makâm fî Mescidi'l-ḥarâm* adlı eserini kaleme aldı. Serdârî-ekrem Satırcı Mehmed Paşa'nın daveti üzerine katıldığı Varadin Seferi dönüşünde Sigetvar Kalesi yakınlarında vefat etti. Sigetvar'daki makamına defnedildi.

Eserleri. 1. *Muḥâdarâtü'l-evâ'il ve müsâmerâtü'l-evâḥîr*. Süyûtî'nin *Kitâbü'l-Evâ'il*'ini örnek alarak yazılan bu eser "evâil" ve "evâḥîr" adlı iki bölüme ayrılmış olup ilk bölüm otuz yedi, ikinci bölüm ise dört fasıldan meydana gelmiştir. Eser Bulak (1300), Kahire (1311, 1314) ve Beyrut'ta (1398/1978) basılmıştır. 2. *Ḥavâtîmü'l-ḥikem ve ḥallü'r-ru-mûz ve keşfü'l-künûz*. Eserde tasav-

vufî ve kelâmî konularda üç yüz altmış meseleyi ele alan müellifin İbnü'l-Arabî'nin tesiri altında kaldığı dikkati çekmektedir. Eserin basılmış nüshasının kenarında Mahmûd el-Âlûsî'nin *el-Ecvi-betü'l-İrâkıyye 'alâ es'iletü'l-İrânîyye* adlı kitabı yer almaktadır (Kahire 1314).

3. *Temkînü'l-makâm fî Mescidi'l-ḥarâm*. III. Murad'a sunulan, Kâbe'nin tairinin tamamlandığını ve yapılan işleri bildiren rapor mahiyetindeki eserin tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Esad Efendi, nr. 3814/1, vr. 4-32). Müellif daha sonra aynı eseri Kâbe'nin tarihi ve kutsiyetiyle ilgili bilgileri ekle-yerek *Fazlü'l-makâm ve'l-Mescidi'l-ḥarâm* adıyla yeniden kaleme almıştır. Eserin bu ikinci şekli Kahire Dârü'l-kütübü'l-Kavmiyye'de (nr. 8304) bulunmaktadır. 4. *Risâle fî beyâni ricâli'l-gayb*. *Ricâ-lü'l-gayb** nazariyesini konu alan eserin yazma nüshası Saraybosna Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi'ndedir (Oriental-nî institut iz biblioteke, nr. 904). 5. *Terbî-ü'l-merâtib ve'l-uşûl*. Eserin bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Esad Efendi, nr. 1773). 6. *Tercü-me-i Kasîde-i Rûḥâniyye*. İbn Sînâ'nın bir kasidesinin Türkçe tercümesi olan eserin yazma nüshası Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'ndedir (Gazi Husrev-Begove Biblioteke, nr. 2002).

Bursalı M. Tâhir'in zikrettiği *Envârü'l-meşârik* (bk. *Meşâyih-i Osmâniyye'den Sekiz Zâtın Terâcim-i Ahvâli*, s. 16; *Osmanlı Müellifleri*, I, 115), *Sübâ'ıyyât fî'l-fürû'* ve *er-Risâletü'l-intişâriyye* (bk. *Osmanlı Müellifleri*, I, 115) ile Kâtip Çelebi (bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1891) ve Bursalı Tâhir'in zikrettikleri *Mevâkıfû'l-âḫîre ve'l-leḫâ'ifü'l-fâḫîre* adlı eserlerin yazma nüshaları bulunamamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Atâî, *Zeyl-i Şakâik*, s. 60; Muhibbî, *Hulâşa-tü'l-eşer*, III, 200; Peçevî, *Târih*, II, 219-220; Kâtip Çelebi, *Fezleke*, İstanbul 1286, I, 122; *Keşfü'z-zunûn*, I, 191, 330, 1891; Bursalı Mehmed Tâhir, *Meşâyih-i Osmâniyye'den Sekiz Zâtın Terâcim-i Ahvâli*, İstanbul 1318, s. 16; *Osmanlı Müellifleri*, I, 115; *İzâhu'l-meknûn*, II, 196; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 750-751; Brockelmann, *GAL*, II, 562-563; *Suppl.*, II, 635; H. Sabanović, "Ali-Dede Bošnjak", *Knjizeznost Muslimana bih na Orientalnim Jezicima*, Sarajevo 1973, s. 96-101; İsmet Kasumović, *Filozofsko-Sufijsko Učenje Ali-Dede Bošnjaka* (doktora tezi, 1987), Sarajevo Filozofski Fakultet; a.mlf., "Dvije Verzije hronike o Mekame-i İbrahimu", *Analî Gazi Husrev-Begove Biblioteke*, XIII-XIV, Sarajevo 1987, s. 153-178.

M. SERHAN TAYŞI

ALİ b. EBÛ TALHA

(علی بن ابی طلحة)

Ebû'l-Hasen Ali b. Ebî Talha Sâlim b. el-Muhârik el-Hâşimî (ö. 143/760)

Tebeû't-tâbiin neslinin
meşhur müfessir
ve muhaddislerinden.

Aslen Cezireli olup Suriye'nin Humus şehrine yerleşti ve ölünceye kadar orada oturdu. Mücâhid, Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir es-Siddîk, Muhammed b. Zeyd ve Râşid b. Sa'd'dan hadis rivayet etmiş, kendisinden de Ma'mer, Abdullah b. Sâlim, Dâvûd b. Ebû Hind, Süfyân es-Sevrî, Muâviye b. Sâlih, Ebû Bekir b. Ebû Meryem gibi âlimler rivayette bulunmuşlardır.

Kaynaklarda hayatı ve muhiti hakkında fazla bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak Ebû Dâvûd'un Abbâsîler'in Emevîler aleyhindeki imha siyasetini tasvip etmesi sebebiyle onu tenkit ettiği bilinmektedir. İbn Abbas'tan rivayet ettiği ve kendisine izâfeten *Şaḫîfetü 'Alî b. Ebî Talha* diye bilinen "tefsir sahifesi" ile tanınmıştır. Ali b. Ebû Talha'nın bu *Şaḫîfe*'si, bir tek isnad zinciri ile nakledilerek hicrî üçüncü asra ulaşmıştır. İbn Abbas (ö. 68/687), Ali b. Ebû Talha, Muâviye b. Sâlih (ö. 158/775) ve Abdullah b. Sâlih'ten (Kâtibü'l-Leys, ö. 223/838) ibaret olan bu isnadı ele alan hadis münekkitleri Ali b. Ebû Talha'nın İbn Abbas'a ulaşmasının mümkün olamayacağını, mutlaka kendisi ile İbn Abbas arasında tâbiilerden bir şahsın bulunması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Aradaki bu râvi ile ilgili olarak Mücâhid, İkrime, Saîd b. Cübeyr veya Kâsım gibi isimler üzerinde durulmuş, Zehebî ise bu râvinin Mücâhid olduğunu söylemiştir. Ali b. Ebû Talha'nın, şeyhini atlayarak (mürsel olarak) İbn Abbas'ı zikretmesi tenkit konusu olmakla birlikte hadis münekkitleri, tâbiilerden rivayette bulunduğu şahısların sika olmasını göz önünde bulundurarak Ali b. Ebû Talha'ya ta'nedilemeyeceğini söylemektedirler. Dolayısıyla hadis kitaplarında İbn Ebû Talha'ya yöneltilen tenkitler isnadın muttasıl olmamasıyla ilgilidir. Bu sebeple onun İbn Abbas'tan bu tefsiri semâ* yoluyla almadığı hususunda tenkit edilmesi, eldeki yeni bilgiler ışığında bu tefsirin orijinalitesine halel getirmez (bk. Sezgin, I, 22). İkinci asırda Humus'un büyük bir